

Maria Skoczek

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski

e-mail: mariaskoczek@hotmail.com

**50 LAT BADAŃ LATYNOAMERYKANISTYCZNYCH NA WYDZIALE
GEOGRAFII I STUDIÓW REGIONALNYCH UNIWERSYTETU
WARSZAWSKIEGO (1964-2013)**

**50 years of research and teaching on Latin America in the Faculty of
Geography and Regional Studies, University of Warsaw (1964-2013)**

Słowa kluczowe: geografia, Ameryka Łacińska, organizacja badań, zespołowe projekty badawcze, współpraca międzynarodowa, tematyka prac magisterskich

Key words: geography, Latin America, organization of research, collaborative research projects, international cooperation, master's theses on Latin America

WPROWADZENIE

Zainteresowanie problematyką Ameryki Łacińskiej geografów związanych z Uniwersytetem Warszawskim sięga lat 50. XX wieku. Jedną z przyczyn tej sytuacji był udział 4 polskich geografów w kongresie Międzynarodowej Unii Geograficznej w Rio de Janeiro w 1956 r. W tym okresie w Instytucie Geograficznym Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi powstały pierwsze prace magisterskie na temat Ameryki Łacińskiej: Andrzeja Bonasewicza (1954 r.) pt. „Zmiany gęstości zaludnienia w Ameryce Południowej w latach 1850-1950 jako wynik rozwoju społeczno-gospodarczego” i Reginy Czeredys (1959 r.), pt. „Surowce mineralne Meksyku oraz ich wykorzystanie”. Andrzej Bonasewicz opracował artykuły poświęcone krajom Ameryki Łacińskiej do *Encyklopedii Współczesnej PWN*, wydanej w latach 1954-63 oraz do *Geografii Powszechnej PWN* (tom V, 1967).

W 1964 r. w Katedrze Geografii Regionalnej IG powstały dwa zakłady: Geografii Eurazji (kierownik Józef Barbag) i Geografii Krajów Zamorskich (kierownik Bogodar Winid) z pracownikami Krajów Ameryki Łacińskiej i Krajów Afryki. W 1974 r. w Zakładzie Geografii Regionalnej i Politycznej Instytutu Geografii UW utworzono Pracownię Ameryki Łacińskiej, a jej kierownictwo powierzono Andrzejowi Bonasewiczowi; w tej jednostce byli też zatrudnieni Mirosława Czerny, Andrzej Dembicz, Andrzej Malinowski, Jerzy Makowski, Stanisław Osiński, Maria Skoczek.

W 1977 r. powstał Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, utworzony w wyniku połączenia Instytutu Geografii UW i Instytutu Afrykanistycznego UW. Pracownię Ameryki Łacińskiej przeniesiono wówczas do Zakładu Badań Regionalnych i Porównawczych Instytutu Geografii Krajów Rozwijających się. W 1988 r. ten zakład został podzielony na dwie jednostki: Zakład Badań Regionalnych Ameryki Łacińskiej (kierowany przez Andrzeja Dembicza do 1991, Marię Skoczek – 1991-2002, Jerzego Makowskiego – od 2003 r.) i Zakład Badań Regionalnych Afryki i Azji.

W 2006 r., w wyniku zmiany struktury organizacyjnej wydziału, w ramach Instytutu Studiów Regionalnych i Globalnych powołano Zakład Geografii Ameryki Łacińskiej (kierownik Jerzy Makowski, pracownicy: Joaquín Roberto González Martínez, Bogumiła Lisocka-Jaegermann, Joanna Miętkiewska-Brynda, Maria Skoczek oraz od 2012 r. Barbara Jaczewska).

W lipcu 2013 r., w wyniku kolejnej zmiany struktury organizacyjnej wydziału, zniknęła jednostka, w której nazwie znajduje się Ameryka Łacińska. Pracownicy Zakładu przeszli do Zakładu Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych i Zakładu Geografii Rozwoju i Planowania Przestrzennego w Instytucie Studiów Regionalnych i Globalnych.

W okresie istnienia Pracowni/Zakładu Ameryki Łacińskiej na WGSR UW przeprowadzono 7 przewodów habilitacyjnych pracowników tej jednostki (Andrzej Bonasewicz 1980, Andrzej Dembicz 1984, Jerzy Makowski 1987, Maria Skoczek 1988, Mirosława Czerny 1995, Joaquín González Martínez 2006, Bogumiła Lisocka-Jaegermann 2012) oraz 14 przewodów doktorskich, w tym pięciu osób z zagranicy, poświęconych Ameryce Łacińskiej.

Pracownicy Zakładu prowadzili zajęcia na wszystkich typach studiów na WGSR, a także w innych jednostkach UW (Katedrze Iberystyki/Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, MSOŚ, CESLA). Za szczególnie ważną formę działalności dydaktycznej uznawaliśmy seminarium magisterskie Ameryki Łacińskiej, funkcjonujące w latach 1983-2013 dla studentów specjalizacji „geografia krajów rozwijających się”, istniejącej na kierunku geografia. Powstało w jego ramach ponad 100 prac magisterskich poświęconych przede wszystkim zagadnieniom społeczno-gospodarczym krajów tego regionu (około 20% dotyczyło Meksyku, 15% Regionu Karaibskiego i 15% krajów andyjskich, pozostałe całej Ameryki Łacińskiej lub regionalnych studiów porównawczych). Od 1986 r. w kolejnych tomach *Actas Latinoamericanas de Varsovia* publikowano wykaz tych prac oraz streszczenia najlepszych prac (pełna dokumentacja prac zrealizowanych w latach 1986-2009 została opublikowana w tomie 31 ALV). Łącznie w latach 1954-2013 blisko 300 studentów napisało prace magisterskie (203), licencjackie (44) i dyplomowe (30 na Podyplomowym Studium Wiedzy o Krajach Rozwijających się i 5 na Podyplomowym Studium Global Development – Rozwój a globalizacja) poświęcone problematyce Ameryki Łacińskiej (por. Spis prac doktorskich, magisterskich, licencjackich i dyplomowych w Aneksie w niniejszym tomie).

Od 2000 r. ważną formą działalności dydaktycznej pracowników Zakładu jest udział w międzynarodowym programie dydaktycznym ERASMUS. Pierwsze umowy, jakie WGSR UW podpisał z partnerami zagranicznymi (Uniwersytetem Castilla-La Mancha i Uniwersytetem Complutense w Madrycie), były wynikiem kontaktów z geografami latynoamerykanistami z tych ośrodków. Od 2000 r. pracownicy Zakładu prowadzą zajęcia w języku hiszpańskim, w których uczestniczą studenci ERASMUSA oraz studenci z różnych wydziałów UW. Pracownicy Zakładu wyjeżdżali corocznie na wykłady do uniwersytetów w Hiszpanii (poza już wymienionymi były to uniwersytety w Sewilli, Huelva, Santander oraz Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie) i Portugalii (Coimbra).

Pracownicy IG UW/WGSR UW opublikowali blisko 700 prac poświęconych Ameryce Łacińskiej (por. Aneks 1. w niniejszym tomie).

W 1984 r. na WGSR rozpoczęto wydawanie dwóch obcojęzycznych serii wydawniczych *Miscellanea Geographica* w języku angielskim i *Actas Latinoamericanas de Varsovia* w języku hiszpańskim. W latach 1984-2009 opublikowano 31 tomów ALV, w których znalazły się teksty ponad 200 autorów z Europy, Ameryki Łacińskiej i USA. W ALV publikowane były przede wszystkim wyniki badań prowadzonych w Zakładzie we współpracy z ośrodkami akademickimi w krajach Ameryki Łacińskiej i Europy oraz materiały wielu sympozjów międzynarodowych, w tym sympozjów organizowanych przez pracowników Zakładu w ramach Międzynarodowych Kongresów Amerykanistycznych

W tomie 31 ALV, przygotowanym z okazji 25-lecia istnienia tego czasopisma, przedstawiono podsumowanie treści tekstów w nim opublikowanych oraz aneksy (skład Komitetu Redakcyjnego, spis autorów, spisy treści wszystkich tomów, prac doktorskich, magisterskich i licencjackich dotyczących Ameryki Łacińskiej, zrealizowanych na WGSR UW w latach 1986-2009).

Redaktorami naczelnymi ALV byli Andrzej Dembicz (w latach 1984-1994) i Maria Skoczek od 1995 r. Od 2000 r. Komitet Redakcyjny ALV działał w następującym składzie: Maria Skoczek – redaktor naczelny, María Rosa Colantuono z Narodowego Uniwersytetu Comahue, Argentyna, Mirosława Czerny, Joaquín Roberto González Martínez, Gerd Kohlhepp z Uniwersytetu w Tybindze, RFN, Bogumiła Lisocka-Jaegermann, Jerzy Makowski, Miguel Panadero Moya z Uniwersytetu Castilla-La Mancha, Hiszpania, Aleksander Posern Zieliński z UAM w Poznaniu, Urszula Żuławska.

Actas Latinoamericanas de Varsovia były przeznaczane przede wszystkim na wymianę międzybiblioteczną, trafiały do ponad 150 bibliotek w krajach Ameryki Łacińskiej, Europy i w Stanach Zjednoczonych Ameryki, a dzięki tej wymianie w bibliotece wydziałowej znalazło się wiele czasopism poświęconych problematyce latynoamerykanistycznej.

BADANIA NAUKOWE

Cechą charakterystyczną działalności naukowej jednostki była od lat 70. XX wieku realizacja zespołowych tematów badawczych, obejmujących zarówno studia kameralne jak i badania terenowe prowadzone w krajach Ameryki Łacińskiej dzięki współpracy z wieloma ośrodkami akademickimi (szerzej na ten temat w części poświęconej współpracy zagranicznej).

Studia kameralne miały na celu przede wszystkim upowszechnienie wiedzy o krajach Ameryki Łacińskiej w Polsce i przygotowanie podręczników akademickich. Niektóre z nich były realizowane na zamówienie instytucji (np. PISMu), bądź stanowiły część inicjatyw podejmowanych przez polskie środowiska akademickie (np. opracowanie Encyklopedii Geograficznej Świata w latach 90. XX wieku lub publikacja poświęcona dziejom kultury latynoamerykańskiej pod redakcją Marcina F. Gawryckiego). Ich efektem są następujące prace:

Andrzej Bonasewicz, Andrzej Dembicz, Andrzej Malinowski, Maria Skoczek, 1973, *Spory terytorialne w Ameryce Łacińskiej*, PISM, Warszawa, 88 s.

Andrzej Dembicz, Jerzy Makowski, Andrzej Malinowski, Maria Skoczek, 1979, *Słownik terminów geograficznych Ameryki Łacińskiej*, Wiedza Powszechna, Warszawa, 377 s.

Andrzej Bonasewicz, Mirosława Czerny, Andrzej Dembicz, Jerzy Makowski, Stanisław Osiński, Maria Skoczek, 1985, *Geografia regionalna Ameryki Łacińskiej*, PWN, Warszawa, 421 s.

Andrzej Dembicz (red.), 1992, *Ameryka Łacińska – przestrzeń i społeczeństwo*, CESLA UW, Warszawa, 504 s.

Adam Jelonek, Andrzej Bonasewicz (red.), 1996, *Encyklopedia Geograficzna Świata, t. 3, Ameryka Południowa*, OPRESS, Kraków, 480 s.

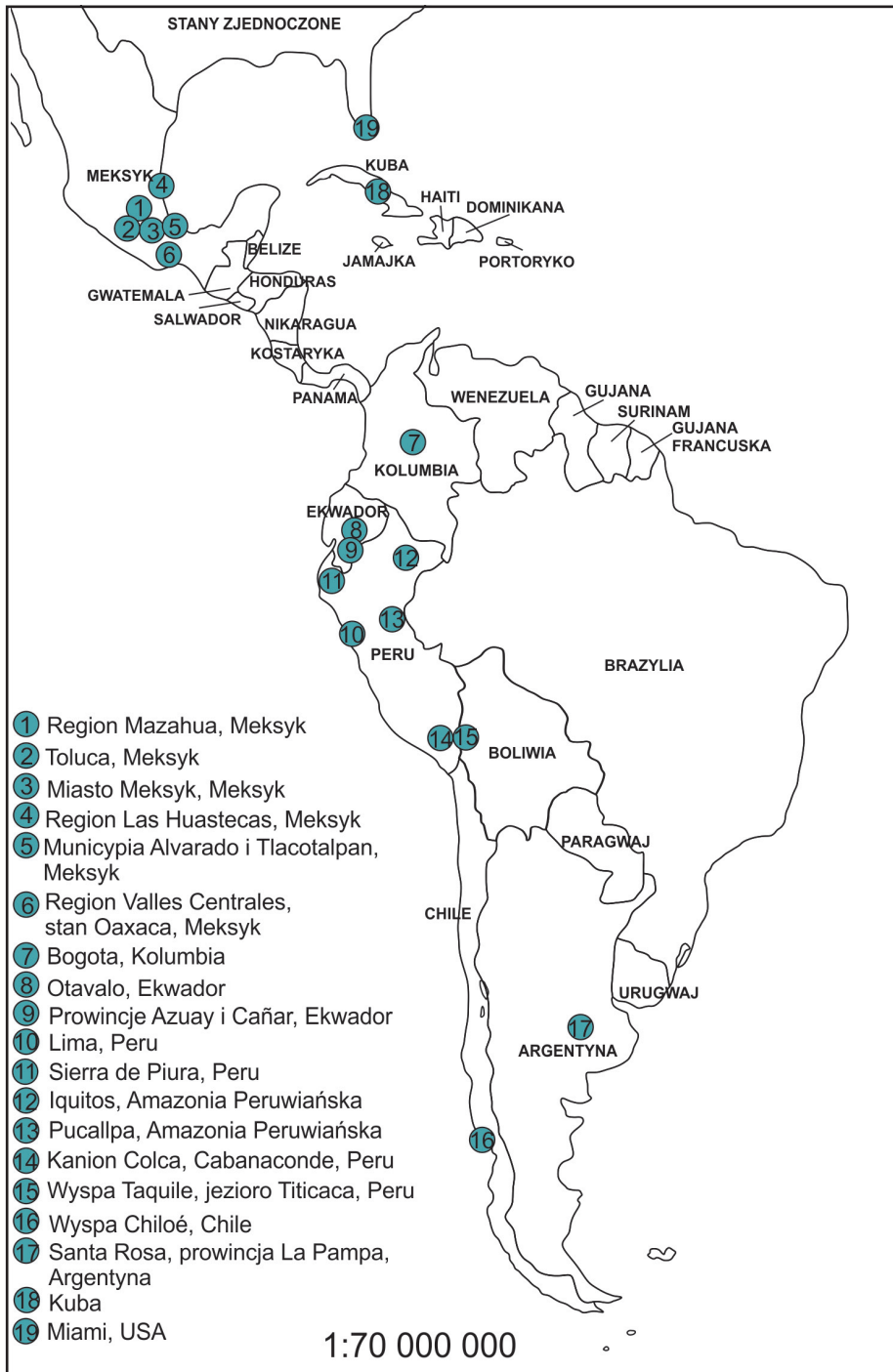
Jerzy Makowski (red.), 2000, *Geografia regionalna świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 334 s.

Marcin F. Gawrycki (red.), 2009, *Dzieje kultury latynoamerykańskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 504 s.

Zespołowe prace badawcze realizowane w Zakładzie i obejmujące studia terenowe dotyczyły trzech głównych zagadnień: funkcjonowania lokalnych społeczności wiejskich, procesów urbanizacji oraz migracji i ich znaczenia w rozwoju regionalnym i lokalnym.

Badania nad wspólnotami wiejskimi były prowadzone od lat 80. XX wieku przy współpracy z Autonomicznym Uniwersytetem Stanu Meksyk oraz z Wydziałem Geografii Uniwersytetu Hawańskiego (w latach 1987-1991), w następnych latach prowadzono je także w Ekwadorze i Peru.

Najdłuższą tradycję mają badania prowadzone w Meksyku, gdzie zrealizowano pięć projektów: w północno-zachodniej części stanu Meksyk (1981, 2010-2013) i w regionie Las Huastecas (1985, 2001, 2006). Wzięli w nich udział wszyscy pracownicy i doktoranci Pracowni/Zakładu, a także ekonomista Ryszard Rózga (1985, 2001) i antropolożki Agata Hummel i Renata Hryciuk (2010-2013). Badania

Ryc. 1. Najważniejsze obszary badań terenowych prowadzonych przez pracowników Zakładu

Fig. 1. Areas where the most important field studies were carried on by the staff of Departament of Latin America

prowadzone w latach 80. XX w. miały na celu zdiagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej na wielofunkcyjnych obszarach wiejskich, natomiast głównym celem badań prowadzonych w latach 2001-2013 było określenie przemian społeczno-gospodarczych i percepcji tych przemian przez mieszkańców. Wyniki badań zostały opublikowane w języku hiszpańskim, polskim i angielskim w postaci artykułów i odrębnych tomów (por. Aneks 1.). Syntetyczne opracowanie wyników trzech projektów zrealizowanych w Las Huastecas zostało przedstawione w artykule Bogumiły Lisockiej-Jaegermann i Marii Skoczek „*Cambios de comportamientos socioeconómicos de las comunidades rurales y su percepción por la sociedad local. Caso de Las Huastecas*”, opublikowanym w tomie poświęconym 30-leciu współpracy naukowej WGSR UW i Wydziału Geografii Autonomicznego Uniwersytetu Stanu Meksyk (Maria Skoczek (red.), *Patrones de comportamientos socioeconómicos a nivel local en México*, WGSR UW, Warszawa 2007, s. 159). Wyniki badań prowadzonych w stanie Meksyk zostały przedstawione w trzech książkach: Maria Skoczek (red.), *Mazahua Region in Mexico. Towards a New Indigenous Rurality*, WGSR UW, Warszawa 2011, s. 175; Maria Skoczek (red.), *Transformaciones ambientales y socioeconómicas en la Región Mazahua, México*, WGSR UW, Warszawa 2013, s. 197; Maria Skoczek (red.), *Zmiany społeczno-gospodarcze w regionach tubylczych Meksyku i ich percepcja przez mieszkańców. Przypadek Regionu Mazahua*, WGSR UW, Warszawa 2013, s. 175.

W latach 1987-1991 w ramach współpracy z Wydziałem Geografii Uniwersytetu Hawańskiego zrealizowano projekt dotyczący roli wspólnot wiejskich w organizacji społeczności lokalnych i ich przestrzeni pt. „Uspółdzielczanie rolnictwa kubańskiego. Rola rolniczych spółdzielni produkcyjnych w organizacji społeczności i przestrzeni wiejskiej w skali lokalnej”. Wzięło w nim udział kilkanaście osób, w tym 5 pracowników WSGR UW (Andrzej Dembicz, Joaquín Roberto González Martínez, Maciej Jędrusik, Jerzy Makowski, Maria Skoczek). W ramach projektu zrealizowano badania terenowe w kilkudziesięciu rolniczych spółdzielniach produkcyjnych położonych w różnych regionach Kuby. Były to jedyne badania dotyczące kubańskich spółdzielni produkcyjnych prowadzone bezpośrednio w tych jednostkach organizacji produkcji rolnej a zarazem specyficznych społecznościach lokalnych. Wyniki badań zostały przedstawione w dwóch tomach *Actas Latino-americanas de Varsovia*: tom 9, 1989/91, s. 288: *Tomo especial polaco-cubano de estudios geográficos*, red. José Mateo Rodríguez, Andrzej Dembicz oraz tom 13, 1991, s. 301, Maria Skoczek (red.), „*Cooperativización de la agricultura en Cuba. El rol de las cooperativas de producción agropecuaria en la organización de la sociedad y el espacio rural*”. Wyniki badań były też prezentowane na kilku sympozjach międzynarodowych i publikowane w formie artykułów w czasopismach, między innymi w *Pracach i Studiach Geograficznych* t. 15, 1994¹.

Badania terenowe w Ekwadorze realizowaliśmy w 1997 r, gdy pracownicy WGSR uczestniczyli w 49 Międzynarodowym Kongresie Amerykanistycznym

¹Maciej Jędrusik, Maria Skoczek, „Warunki życia w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych na Kubie”, 143-158.

w Quito. Były one poświęcone roli turystyki wiejskiej w rozwoju społeczności lokalnych, a ich wyniki zostały opublikowane, między innymi, w czasopismach wydziałowych: *Miscellanea Geographica*², oraz *Afryka, Azja, Ameryka Łacińska*³.

W ostatnich latach realizowany jest projekt badawczy w Peru, koordynowany przez Mirosławę Czerny i Hildegardo Córdoba z Universidad Pontificia Católica del Perú w Limie dotyczący koncepcji zabezpieczenia egzystencji (*livelihood*) w Andach Północnego Peru. Jego wyniki zostały opublikowane w języku angielskim (M. Czerny, H. Córdoba Aguilar, *Livelihood Hope and Conditions of a New Paradigm for Development Studies: The Case of Andean Regions*, Nova Publisher, New York, 2014).

Badania dotyczące procesów urbanizacji były realizowane w różnych krajach Ameryki Łacińskiej (Meksyk, Kuba, Kolumbia, Wenezuela, Argentyna, Peru) z udziałem badaczy z miejscowych ośrodków akademickich. W latach 1981-1991 były to badania poświęcone funkcjonowaniu społeczności lokalnych w wielkich miastach, czynnikom rozwoju małych i średnich miast oraz modelom rozwoju przestrzennego wielkich metropolii. W kolejnych latach realizowano projekty poświęcone rozwojowi miast i konsekwencjom tego procesu. Wyniki badań były publikowane, między innymi w czasopismach wydziałowych: *Actas Latinoamericanas de Varsovia* t. 8, 1989 – Mirosława Czerny (red.), „*Modelos del desarrollo espacial de las grandes metrópolis en América Latina*”. *Materiales del simposio organizado en el marco del 8 Congreso de Americanistas, Amsterdam 1988* oraz w tomach 14 i 28 *Actas Latinoamericanas de Varsovia*, (por. Aneks 1. oraz spis treści kolejnych tomów ALV, opublikowany w tomie 31, Warszawa 2008-2009). Podsumowaniem wyników tych badań jest książka Mirosławy Czerny *Stare i nowe w przestrzeni miast Ameryki Łacińskiej. Aktorzy i kontestatorzy zmian*, WUW, Warszawa 2014, s.172.

Badania poświęcone problematyce migracji dotyczyły przede wszystkim roli migracji w rozwoju lokalnym i regionalnym, stanowiły one ważną część zespołowych projektów realizowanych w obszarach wiejskich Meksyku i Peru a także badań indywidualnych prowadzonych w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Hiszpanii, Włoszech wśród imigrantów pochodzących z Ameryki Łacińskiej⁴.

Wyniki badań nad migracjami były stosunkowo często prezentowane na konferencjach organizowanych w Polsce, przede wszystkim na cyklicznych konferencjach organizowanych przez Pracownię Migracji Masowych Instytutu Historii PAN w latach 1995-2009, a następnie publikowane w kolejnych tomach serii *Migracje i społeczeństwo*, wydawanych przez IH PAN. W 1996 r. wspólnie z Polskim Towarzystwem Studiów Latynoamerykanistycznych (PTSL) zorganizowaliśmy polsko-niemieckie seminarium geograficzne na temat skutków społeczno-eko-

² Bogumiła Lisocka-Jaegermann, Jerzy Makowski, Maria Skoczek, „Tourism and the Local Economy in Ecuador”, *Miscellanea Geographica*, t. 8, 1998, 197-202.

³ Bogumiła Lisocka-Jaegermann, Jerzy Makowski, Maria Skoczek, „Turystyka a gospodarka lokalna w Ekwadorze”, *Afryka, Azja, Ameryka Łacińska*, tom 75, 1999, 77-102.

⁴ Szerzej na ten temat w tekście Marii Skoczek i Bogumiły Lisockiej-Jaegermann w niniejszym tomie, str. 71-86.

nomicznych migracji ludności Ameryki Łacińskiej. Materiały przedstawione na seminarium zostały opublikowane w książce *Migraciones de la población latino-americana y sus efectos socioeconómicos*, red. Mertins G., Skoczek M. (1998). Wyniki badań prezentowano także na wielu konferencjach za granicą, między innymi na sympozjach organizowanych w ramach Międzynarodowych Kongresów Amerykanistycznych.

WSPÓLPRACA ZAGRANICZNA

Od początku istnienia Pracowni Ameryki Łacińskiej jej pracownicy wyjeżdżali na dłuższe staże zagraniczne a także jako profesorowie wizytujący lub pracownicy innych instytucji naukowych: na Kubę (Instytut Geografii Kubańskiej Akademii Nauk, Wydział Geografii Uniwersytetu Hawańskiego, Instytut Pedagogiczny), do Meksyku (Narodowy Uniwersytet Autonomiczny Meksyku, Uniwersytet Autonomiczny Stanu Meksyk, Uniwersytet w Guadalajarze, Uniwersytet stanu Veracruz w Jalapie), Wenezueli (Instytut Geografii Uniwersytetu Andyjskiego w Meridzie), Kolumbii (Instytut Geograficzny Augustín Codazzi w Bogocie). Pierwsze oficjalne umowy o współpracy zostały podpisane z Uniwersytetem Autonomicznym Stanu Meksyk w 1979 r., Uniwersytetem Hawańskim w 1986 r. i Narodowym Uniwersytetem Comahue w Argentynie w 1988 r. Utrzymywano także kontakty z wieloma ośrodkami studiów latynoamerykanistycznych w Europie, przede wszystkim z Uniwersytetem w Tybindze, Uniwersytetem Castilla-La Mancha i madryckim Uniwersytetem Complutense w Hiszpanii, Instytutem Studiów Wielodyscyplinarnych nad Ameryką Łacińską - IPEALT w Tuluzie. W latach 90. XX wieku i początkach XXI w. liczba jednostek, z którymi utrzymywano kontakty sformalizowane dzięki umowom o współpracy między UW i ośrodkami akademickimi w krajach Ameryki Łacińskiej i Europy wzrosła, zmieniły się jednak formy tych kontaktów (były to przede wszystkim wyjazdy na konferencje lub seminaria naukowe łączone zwykle z badaniami terenowymi oraz krótkie wyjazdy na wykłady).

W latach 1984-1993 kilkumiesięczne staże naukowe odbyli na WGSR pracownicy Wydziału Geografii UAEM – Pedro Montesinos, Alberto Vilchis Marín, i Orlando Chacón López, Wydziału Geografii Uniwersytetu Hawańskiego – Mario Zequeira Sánchez, Isabel Valdivia, Pedro Chaviano, Angelina Herrera Sorzano, René González Rego oraz Zakładu Geografii Narodowego Uniwersytetu Comahue – María Rosa Colantuono de Gutiérrez, Mabel Ciminari i Ana Gabriela Pérez. W następnych latach wielu pracowników uniwersytetów latynoamerykańskich i europejskich odbyło krótkie wizyty na WGSR prowadząc seminaria lub wykłady, ale kilkutygodniowe staże naukowe zrealizowali jedynie naukowcy z Meksyku: Jesús Ruvalcaba Mercado z CIESAS w 2008 r. i Luis Inostroza Fernández z Universidad Autónoma Metropolitana-Azcapotzalco w 2010 r.

Jedną z ważniejszych form współpracy zagranicznej były sympozja organizowane we współpracy z partnerami zagranicznymi oraz seminaria organizowane przez pracowników Zakładu w ramach Międzynarodowych Kongresów Amery-

kanistycznych i Europejskich Kongresów Latynoamerykanistów organizowanych przez CEISAL (*Consejo Europeo de Investigaciones Sociales de América Latina* – Europejską Radę Studiów Społecznych nad Ameryką Łacińską).

Najdłuższą tradycję mają sympozja polsko-meksykańskie organizowane we współpracy z Uniwersytetem Autonomicznym Stanu Meksyk (UAEM), odbywające się co 2 lata na przemian w Warszawie i Toluca. Pierwsze sympozjum odbyło się w 1977 r. w Toluca, stolicy stanu Meksyk. We wrześniu 2014 r. odbyło się XIX sympozjum w Toluca. W Polsce zorganizowaliśmy 9 sympozjów: w Warszawie w latach 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2003, 2007 oraz w Krakowie w 2012 r., przy współpracy z geografami z Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej. Opublikowaliśmy także materiały ze wszystkich spotkań zorganizowanych w Polsce.

Pracownicy Zakładu uczestniczyli we wszystkich Międzynarodowych Kongresach Amerykanistycznych od 1985 r., a od 46 ICA w Amsterdamie w 1988 r. byli także współorganizatorami sympozjów kongresowych i współredaktorami wydawnictw pokonferencyjnych, publikowanych w Polsce (w kolejnych tomach *Actas Latinoamericanas de Varsovia* a także w wydawnictwach CESLA UW) lub zagranicą.

W ramach 46 ICA w Amsterdamie Mirosława Czerny była organizatorką sympozjum poświęconego rozwojowi przestrzennemu wielkich miast: *Modelos del desarrollo espacial de grandes metrópolis en América Latina* (publikacja w tomie 8 ALV), a Maria Skoczek organizatorką sympozjum na temat relacji między miastem a wsią na obszarach kolonizacji rolniczej: *Relaciones campo-ciudad en áreas de colonización agrícola en América Latina* (publikacja w tomie 7 ALV). Na 47 ICA w Nowym Orleanie (1991) Mirosława Czerny i Miguel Panadero Moya z Uniwersytetu Castilla-La Mancha, Hiszpania byli organizatorami sympozjum dotyczącego rozwoju małych i średnich miast: *Desarrollo de las ciudades pequeñas y medianas en América Latina*. Na 48 ICA w Sztokholmie (1994) Maria Skoczek i Guadalupe Vargas Montero z Uniwersytetu stanu Veracruz, Jalapa, Meksyk zorganizowały sympozjum na temat skutków migracji zarobkowych: *Migraciones laborales en América Latina y su impacto en los lugares de origen y destino* (publikacja w tomie 17 ALV); Bogumiła Lisocka-Jaegermann i Andrzej Dembiczy byli koordynatorami sympozjum dotyczącego znaczenia miejsca i przestrzeni w tradycji kultur latynoamerykańskich: *„El „lugar” y el „espacio” en la tradición de las culturas latinoamericanas* (publikacja w serii wydawnictw pokongresowych w Sztokholmie w 1995 r.). Na 49 ICA w Quito (1997) Maria Skoczek i Guadalupe Vargas Montero koordynowały sympozjum na temat znaczenia migracji zarobkowych w rozwoju regionalnym i lokalnym: *Migraciones laborales contemporáneas y su rol en el desarrollo local y regional en América Latina* (publikacja w tomie 20 ALV), Bogumiła Lisocka-Jaegermann i Andrzej Dembiczy koordynowali sympozjum na temat przestrzeni w kulturze latynoamerykańskiej: *„El espacio en la cultura latinoamericana* (publikacja w tomie 4 serii pod tym samym tytułem, wydawanej przez CESLA UW, 1997). Na 50 ICA w Warszawie

(2000) Bogumiła Lisocka-Jaegermann, José Velasco Toro z Uniwersytetu stanu Veracruz, Jalapa, Meksyk i Eli Alves Penha z Uniwersytetu w Rio de Janeiro koordynowali symposium „*El espacio en la cultura latinoamericana e interpretaciones de la historia regional*” (publikacja w tomie 7 serii wydawanej przez CESLA UW, 2001) a Jerzy Makowski i Angeles Piñar Alvarez z Uniwersytetu w Granadzie, Hiszpania koordynowali symposium dotyczące znaczenia turystyki w rozwoju regionalnym i lokalnym: „*Turismo como factor del desarrollo local y regional*” (publikacja w tomie 23 ALV). Na 52 ICA w Sewilli (2006) Mirosława Czerny i Jaime Vázquez z Uniwersytetu Valle, Kolumbia koordynowali symposium na temat wielofunkcyjności obszarów wiejskich: „*Multifuncionalidad de las zonas rurales en América Latina*” (publikacja w tomie 29 ALV), a Bogumiła Lisocka-Jaegermann i Urszula Żuławska symposium dotyczące projektów rozwojowych i współpracy międzynarodowej na rzecz rozwoju: „*Proyectos del desarrollo y cooperación internacional para el desarrollo en América Latina*”. Na 53 ICA w mieście Meksyk (2009) Mirosława Czerny i Hildegardo Córdova Aguilar z Papieskiego Uniwersytetu Katolickiego w Limie koordynowali symposium na temat wpływu procesu globalizacji na życie wspólnot wiejskich na obszarach górskich: „*Impacto de globalización en pequeñas comunidades rurales de las zonas montañosas de América*” (publikacja w czasopiśmie *Espacio y Desarrollo*, wydawanym przez PUCP). Na 54 ICA w Wiedniu (2012) Bogumiła Lisocka-Jaegermann i Luitgarde Oliveira Cavalcanti Barros z Uniwersytetu w Rio de Janeiro koordynowały symposium na temat wspólnot afroamerykańskich w XXI wieku: „*Las comunidades y las culturas afroamericanas en el siglo XXI*”, a Mirosława Czerny i Marcela Virginia Santana Juárez z UAEM koordynowały symposium dotyczące zagospodarowania i zrównoważonego zarządzania: „*Ordenación y Gestión Sustentable del Territorio*”.

Uczestniczyliśmy także w kongresach latynoamerykanistycznych organizowanych przez CEISAL (1996 r. – Salamanca, 1998 r. – Halle, 2002 r. – Amsterdam, 2004 – Bratysława, 2007 – Bruksela, 2010 – Tuluza, 2013 – Porto) koordynując następujące sympozja: Andrzej Dembic i Bogumiła Lisocka-Jaegermann, „*El espacio en la cultura latinoamericana*” w Salamance; Andrzej Dembic, „*El espacio en la cultura latinoamericana*”, Maria Skoczek i Valentin Petrusenko z Uniwersytetu w Płowdiw, Bułgaria „*Medioambiente, Turismo e Identidad regional*”, Mirosława Czerny, Anatoli Glinkin oraz Boris Martinow z Rosyjskiej Akademii Nauk, Dominique Mathieu z Uniwersytetu w Tuluzie „*Modelos de desarrollo, estrategias políticas y problemas de integración*” w Halle; Mirosława Czerny „*El patrimonio material y espiritual en el proceso de formación de los incentivos locales para el desarrollo*”, Urszula Żuławska „*Crisis argentina y su influencia en la región – enfoque interdisciplinario*” w Bratysławie, Maria Skoczek i María Estela Orozco Hernández z UAEM „*Nueva geografía socioeconómica de las regiones indígenas en América Latina*”, Bogumiła Lisocka-Jaegermann i Luitgarde Oliveira Cavalcanti Barros z Uniwersytetu stanowego Rio de Janeiro: „*Movimentos sociais na América Latina: séculos XX e XXI*” w Porto.

W ramach CEISAL działały od 1987 dwa zespoły badawcze którymi kierowali warszawscy geografowie - latynoamerykaniści: *Grupo de Trabajo Estudios Regionales*, koordynowany przez Andrzeja Dembicza i *Grupo de Trabajo Migraciones*, koordynowany przez Andrzeja Bonasewicza. W pracach pierwszego z nich uczestniczyli prawie wszyscy pracownicy i doktoranci Zakładu. W trzech tomach ALV opublikowano materiały zaprezentowane na spotkaniach zespołu w Wiedniu w 1988 r. (tom 10, red. Andrzej Dembicz, „*Región tradicional v/s región funcional nueva en América Latina – regionalismos y la organización impuesta del espacio*”), Halinie w 1989 r. (tom 11, red. Andrzej Dembicz, „*Región como expresión y percepción de las realidades sociales latinoamericanas*”), i w Warszawie w 1992 r. (tom 15, red. Joaquín Roberto González Martínez, „*El lugar y el espacio en la tradición cultural latinoamericana*”). W następnych latach kontynuowano badania dotyczące znaczenia miejsca i przestrzeni w kulturze latynoamerykańskiej, a ich wyniki były publikowane w wydawanej przez CESLA UW serii *El espacio en la cultura latinoamericana* (w latach 1996—2001 ukazało się 7 tomów). Zespół zajmujący się problematyką migracji koncentrował swoją uwagę na migracjach między krajami Europy i Ameryki Łacińskiej i konsekwencjach tych procesów. Wyniki badań publikowano, między innymi, w serii *Migraciones*, wydawanej w Münster, RFN w latach 1990-1992.

Kontakty międzynarodowe nawiązane przez pracowników Zakładu umożliwiły również indywidualne jak i zbiorowe wyjazdy studentów do krajów Ameryki Łacińskiej i ośrodków studiów latynoamerykańskich w Europie.

TEMATYKA PRAC MAGISTERSKICH

Na podstawie wykazu prac magisterskich zamieszczonych w niniejszym tomie można stwierdzić, że najwięcej studentów zainteresowało się problematyką Ameryki Łacińskiej w ostatnich kilkunastu latach (w latach 2000-2013 powstało blisko 90 prac, czyli ponad 40% wszystkich prac na temat Ameryki Łacińskiej wykonanych w Instytucie Geografii i na WGSR UW). Zdecydowana większość prac powstała w wyniku studiów literatury przedmiotu, warto jednak podkreślić, że 20 osobom (10% magistrantów) udało się zebrać część materiałów podczas pobytów stypendialnych, studyjnych lub wyjazdów turystycznych do krajów Ameryki Łacińskiej (Meksyk, Brazylia, Argentyna, Peru, Kostaryka, Panama), a także do Hiszpanii i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Jak już wspomniano, najwięcej prac było poświęconych zagadnieniom społeczno-gospodarczym, a w ostatnich dwudziestu latach odnotowaliśmy szczególne zainteresowanie problematyką rozwoju turystyki. Tę sytuację można wiązać z kilkoma przyczynami. Były nimi: podejmowanie prac na temat Ameryki Łacińskiej przez studentów zaocznych magisterskich studiów uzupełniających z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej adresowanych głównie do absolwentów szkół niepublicznych kształcących na kierunkach związanych z turystyką; dostępność materiałów w języku polskim lub angielskim

(przewodniki turystyczne, promocja ofert turystycznych na stronach internetowych), własne doświadczenia z podróży turystycznych do różnych krajów lub z pracy w biurach turystycznych organizujących wyjazdy do Ameryki Łacińskiej.

Prace na temat turystyki dotyczyły regionów Ameryki Łacińskiej przyciągających najwięcej turystów – Regionu Karaibskiego i Meksyku, a także Peru i Argentyny; niektóre z nich miały charakter studiów porównawczych, uwzględniających także inne obszary świata. Studenci analizowali walory turystyczne i ich wykorzystanie: prace Wioletty Zarzyckiej o Małych Antylach (1993), Alicji Małaniuk o Półwyspie Jukatan (1994), Moniki Stodolskiej o Peru (1994), Pawła Wyrzykowskiego o Jamajce (2000), Barbary Krajewskiej o Belize (2003), Joanny Rodowicz o karaibskich departamentach zamorskich Francji (2003); rolę turystyki w organizacji przestrzeni oraz organizację przestrzeni turystycznej: prace Moniki Matraszek zawierająca charakterystykę porównawczą tajlandzkiej wyspy Phuket i Barbadosu (1999), Anny Stefańskiej o Portoryko i Wyspach Dziewiczych USA (2002), Bartosza Janikowskiego o Antigua i tunezyjskiej wyspie Djerba (2003), Daniela Rzepczaka o Półwyspie Jukatan (2010). Powstały też prace o wybranych rodzajach turystyki: Małgorzaty Kowalczyk o turystyce ekologicznej w Parku Narodowym Chirripó w Kostaryce (2007), Marcina Kacpury o możliwościach rozwoju turystyki kwalifikowanej w dolinie rzeki Colca w Peru (2008), Marka Skwierczyńskiego o turystyce seksualnej na Jamajce i w Tajlandii (2008), Urszuli Pióreckiej o turystyce kulturowej na anglojęzycznych wyspach karaibskich (2009), Małgorzaty Brzózki o możliwościach rozwoju turystyki plecakowej w Patagonii argentyńskiej (2010), Anny Poglód o uwarunkowaniach rozwoju enoturystyki w prowincji Mendoza w Argentynie (2010)⁵, Mateusza Pieniążka o turystyce kulturowej na Kubie (2010), Huberta Suberlaka o turystyce medycznej w Azji Południowo-wschodniej i Ameryce Łacińskiej (2010). Jarosław Hulboj napisał bardzo interesującą pracę na temat rejsów wycieczkowych w Regionie Karaibskim (2004), a Marta Podleśna pracę o jednym z najbardziej znanych projektów turystyki etnicznej i ekologicznej, Programie Mundo Maya (2004). Przykładami opracowań monograficznych poświęconych analizie rozwoju i zróżnicowaniu ruchu turystycznego są prace Małgorzaty Kani (1986) i Aleksandry Jędryś (2003) o stanach przygranicznych północnego Meksyku, Moniki Domaradzkiej o Kubie (2004), Anny Kotyńskiej o Wyspach Bahama (2004) i Łukasza Pietrzaka o holenderskich terytoriach zależnych w basenie Morza Karaibskiego (2009). Związki między rozwojem turystyki a zmianami w strukturze zatrudnienia kobiet na Półwyspie Jukatan badała Katarzyna Lorenc (2006), pracę o miastotwórczej roli turystyki w Meksyku napisała Halina Paczuska (2001). Trzeba wreszcie odnotować pracę dotyczącą ruchu turystycznego z Polski do krajów Ameryki Łacińskiej: Małgorzaty Kaźmierczak (1997), a także prace licencjackie na temat oferty turystycznej warszawskich biur podróży do Meksyku – Tomasza Szczepaniaka (2003) oraz do Peru i Boliwii – Anny Wrześnińskiej (2003). Dane zgromadzone i przeanalizowane przez autorów

⁵ Prace Małgorzaty Brzózki i Anny Poglód są przykładem studiów zrealizowanych na podstawie materiałów zebranych podczas pobytów w Ameryce Łacińskiej.

wymienionych prac stanowią cenny materiał źródłowy, dokumentujący stan zagospodarowania turystycznego w początkach XXI w. Warto by został on wykorzystany w kolejnych pracach – magisterskich, a może przede wszystkim licencjackich pisanych na WGSR.

Tematyka innych prac magisterskich w znacznie większym stopniu nawiązywała do badań prowadzonych przez pracowników Zakładu a także do badań naszej „macierzystej” jednostki, Zakładu Geografii Regionalnej. W tym ostatnim powstawały przede wszystkim prace z zakresu relacji między warunkami środowiska przyrodniczego a działalnością człowieka, omówione w tekście Jerzego Makowskiego w niniejszym tomie⁶. Tematyka prac dotyczących migracji, które pojawiały się systematycznie od początku lat osiemdziesiątych XX w., została przedstawiona w tekście Marii Skoczek i Bogumiły Lisockiej-Jaegermann.

Wielu magistrantów podejmowało prace z zakresu geografii miast. Znalazły się wśród nich opracowania monograficzne poświęcone największym miastom Ameryki Łacińskiej: Elżbiety Klimczuk (1971) i Magdaleny Konowrockiej (2006) o Buenos Aires, Anny Dębińskiej o Mieście Meksyk (1977), Ewy Orłów o Limie (1977), Tomasza Romiszowskiego o Caracas (1978), Sławomira Wodzińskiego o Brasili (2005), a także prace na temat przebiegu procesów urbanizacyjnych w różnych krajach lub wybranych jednostkach podziału administracyjnego państw Ameryki Łacińskiej: Ryszarda Bednarskiego o stanie Rio Grande do Sul w Brazylii (1977), Zofii Lis o Wenezueli (1978), Marii Panufnik (1978) i Barbary Lewandowskiej (1983) o Kolumbii, Danuty Brzozowskiej (1980) o Meksyku, Małgorzaty Milewskiej (1984) o stanie Meksyk, Katarzyny Kropiwnickiej (1987) o rozwoju dużych miast w Meksyku i Brazylii, Agaty Skirzyńskiej (2000) o rozwoju największych miast w Brazylii.

Powstały również prace monograficzne poświęcone wybranym regionom krajów Ameryki Łacińskiej: Barbary Piotrkowicz-Modelewskiej (1967) i Anny Gutowskiej (1984) o Dolnej Kalifornii – Meksyk, Barbary Stelęgowskiej (1983) o prowincji Buenos Aires - Argentyna, Gabrieli Kwaśniewskiej (1984) o stanie Zulia – Wenezuela, Elżbiety Sowińskiej (1985) o Amazonii peruwiańskiej, Agaty Bednarek (1987) o Comarca Indígena de San Blas – Panama, Katarzyny Dembiczy (1992) o stanie Meksyk i wspólnocie autonomicznej Castilla - La Mancha w Hiszpanii⁷.

Warto też odnotować prace dotyczące zagadnień istotnych dla współczesnej sytuacji społeczno-gospodarczej różnych krajów Ameryki Łacińskiej, a wśród nich prace dotyczące Amazonii brazylijskiej: Moniki Andrzejewskiej (1994) o wielkich inwestycjach hydroenergetycznych i ludach tubylczych, Barbary Pietrzak (2003) o idei ochrony przyrody i jej realizacji na przykładzie rezerwatów zbieractwa, Janny Zatorskiej (2007) o wpływie brazylijskich poszukiwaczy złota (*garimpeiros*)

⁶ Por. także Rucińska D., Walewski A., 2004, „Kształcenie w Zakładzie Geografii Regionalnej”, *Prace i Studia Geograficzne*, tom 34, 57-67.

⁷ Materiały do pracy zostały zebrane podczas pobytów studyjnych Autorki w uczelniach współpracujących z Zakładem: Uniwersytecie Autonomicznym Stanu Meksyk i Uniwersytecie Castilla - La Mancha.

na losy społeczności lokalnych. Magdalena Barańska (2002) napisała pracę o roli organizacji pozarządowych w życiu społeczno-gospodarczym społeczności wiejskich w Ekwadorze, Bartosz Buszko (2002) pracę o relacjach między wydobywaniem ropy naftowej a zachowaniami społeczno-ekonomicznymi Indian amazońskich w krajach andyjskich. Małgorzata Przybylik (2001) scharakteryzowała zjawisko handlu narkotykami w Ameryce Łacińskiej, Magdalena Masewicz (2001) napisała pracę o misjach w Amazonii Peruwiańskiej i ich działalności wśród społeczności lokalnych.

Na zakończenie tego przeglądu trzeba wspomnieć o pracach dokumentacyjnych poświęconych polskim badaniom geograficznym nad Ameryką Łacińską, napisanych przez Grzegorza Woźniaka (1992) i Sylwię Owczarską (2005) oraz o pracach zawierających analizę obrazu Ameryki Południowej w polskiej literaturze podróżniczej lat 1918-1975 – praca Iwony Spundy (1977) i Ameryki Środkowej w polskiej literaturze podróżniczej i reportażowej z lat 1918-1978 – praca Krystyny Należytej (1978).

ZAKOŃCZENIE

Podczas 50 letniej historii geograficznych badań nad Ameryką Łacińską na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych kilkakrotnie dokonywano podsumowań badań prowadzonych przez latynoamerykanistów⁸, współpracy zagranicznej ich kolejnych jednostek organizacyjnych⁹ oraz ich działalności wydawniczej¹⁰. Powstały także dwie prace magisterskie dotyczące dokonań Zespołu¹¹. Niniejszy tekst stanowi najpełniejszą, całościową prezentację historii jednostek mających w nazwie Amerykę Łacińską i ich dokonań badawczych, dydaktycznych i organizacyjnych. Wierzę, że znajdują one kontynuację w pracach badaczy kolejnych pokoleń pracujących w strukturach Wydziału.

⁸ 1986: „Sección de América Latina – reseña de la organización, actividades y programas de investigación”, *Actas Latinoamericanas de Varsovia*, tomo 2:117-127, 1989; „Departamento de América Latina – 25 años”, *Actas Latinoamericanas de Varsovia*, tomo 7: 209-262, 1994; Maria Skoczek, „Departamento de Estudios Regionales sobre América Latina – 30 años”, *Actas Latinoamericanas de Varsovia*, tomo 16: 115-121, 1994; Maria Skoczek, „Zakład Badań Regionalnych Ameryki Łacińskiej – społeczności lokalne i regionalne wzorce zachowań społeczno-gospodarczych”, *Prace i Studia Geograficzne*, tom 15: 11-16, 2000; Maria Skoczek, ed. *Estudios americanistas en Polonia/ American Studies in Poland*, CESLA UW, s. 69.

⁹ 2007: Jerzy Makowski, Colaboración académica entre la Facultad de Geografía y Estudios Regionales de la Universidad de Varsovia y la Universidad Autónoma del Estado de México, w: Maria Skoczek (ed.), *Patrones de comportamientos socioeconómicos a nivel local en México*, Facultad de Geografía y Estudios Regionales, Universidad de Varsovia: 21-35.

¹⁰ 2008/2009: Joaquín Roberto González Martínez, María Skoczek, „Actas Latinoamericanas de Varsovia – reflexiones en torno al contenido de la revista” w: *Actas Latinoamericanas de Varsovia*, tomo 31:7-18.

¹¹ 1992: Grzegorz Woźniak, „Polskie badania geograficzne nad Ameryką Łacińską w latach 1950-1990”, praca magisterska wykonana w IKR WGSR UW.
2005: Sylwia Owczarska, „Badania polskich geografów w Meksyku”, praca magisterska wykonana w IKR WGSR UW.

Summary

Issues relating to Latin America have been of interest to staff and students of the Institute of Geography / Department of Geography and Regional Studies for over 50 years. Research and didactics concerning Latin America were carried on within organizational units named according to that main regional interests. The text summarizes activities of these units – the first one – the Latin American Department transformed into the Department of Regional Studies on Latin America and later into the Department of Geography of Latin America - in terms of teaching, research, international cooperation and publishing. Particular attention was paid to the characteristics of collaborative research projects concerning functioning of local rural communities, processes of urbanization and migration and their importance in the development on the regional and local level. Their major part was conceived and carried out in close collaboration with geographers from Latin America (mainly from Mexico, Cuba, Argentina and Peru) as well as with Latin American studies representatives from European countries (Spain, France and Germany). In the section on international cooperation, much space is devoted to the participation of the Department's staff in the organization of international symposia within the framework of International Congress of Americanists (in the period 1985-2012) and congresses organized by CEISAL - European Council of Social Research on Latin America (in the period 1996-2014). The last part of the text offers a short characteristics of more than 100 master's thesis prepared within the graduate seminar on Latin America in the years 1983-2013. The seminar was offered as part of the master program on geography of developing countries.